

IN ERE HERSTELD

LEO DEN DULK

De binnentuin van Samenwerking

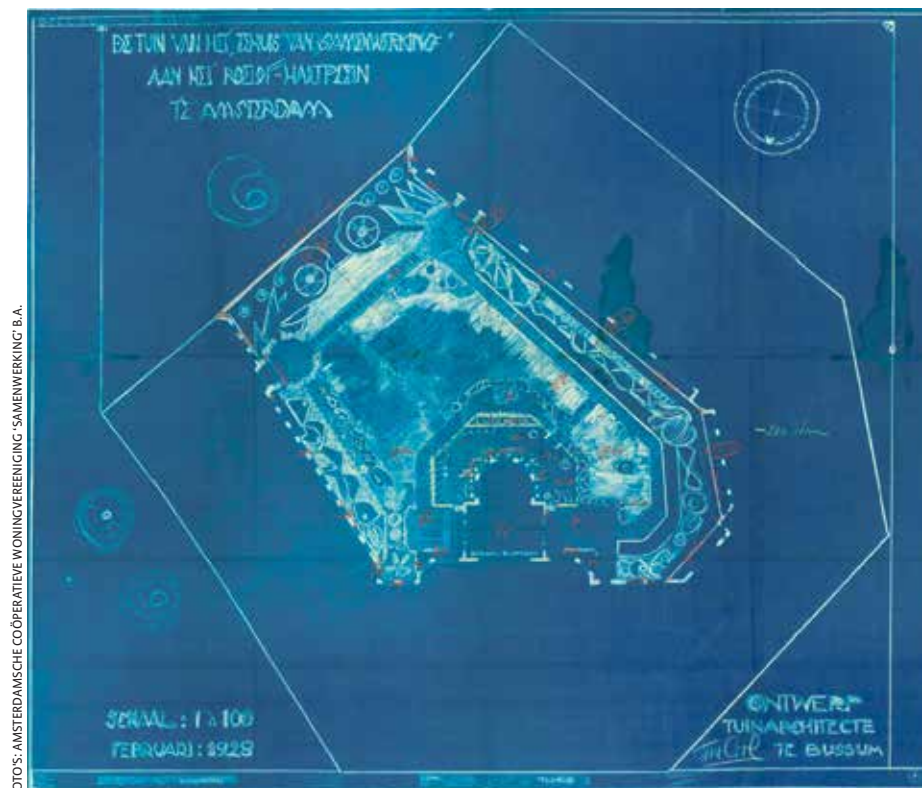
Van het dozijn tuinen dat werd ontworpen door tuinarchitecte en schrijfster Tine Cool (1887-1944) zijn er maar enkele over. Een van de best bewaarde geheimen is de nog bestaande binnentuin (1924-25) van de Amsterdamsche Coöperatieve Woningvereniging 'Samenwerking', die in het fraaie Amsterdamse School-bouwblok tussen de Roelof Hartstraat en de Gerard Terborgstraat ligt. Aan de kant van het Roelof Hartplein werd dit blok een paar jaar later afgesloten door Het Nieuwe Huis.

Beplanting Voor de tuinen binnen het blok werden beide delen ontworpen door Tine Cool, maar alleen van de tuin achter Het Nieuwe Huis is de ontwerp-tekening bewaard gebleven. Ook voor de tuinen in

het ertegenover liggende Rode Blok heeft Tine Cool het ontwerp gemaakt. Van de tuin van 'Samenwerking' bestaat alleen een ruwe schets met aantekeningen over de bezonning en de toe te passen beplanting. Over de samenstelling van de beplanting is alleen bekend dat er 100 klimplanten, 39 bomen, 40 *Prunus laurocerasus* (laurierkers), 45 coniferen, 200 heesters en 70 rozen zijn geleverd. Naast 400 m³ tuinaarde werden koemest, graszaad en 60 m² vaste planten aangevoerd. De uitvoering van het ontwerp gebeurde door tuinman H.A.W. Ruys die vaker voor Samenwerking werkte. Er was een tuincommissie die Tine Cool verzocht om toezicht te houden op het onderhoud van de beplanting. Vervolgens werd een

'coöperatieve tuinverzorging' in het leven geroepen waar Cool en Ruys deel van uitmaakten, die samen met 21 leden (vrijwilligers) uiteindelijk de 1.271 m² grote tuin zou gaan onderhouden. Uit de vroege jaren zijn een paar foto's bekend waarop de indeling van de tuin duidelijk herkenbaar is. Deze is grotendeels ongewijzigd, maar door het opgroeien van de beplanting en latere jaren van verwaarlozing was de beplanting danig veranderd en vooral verarmd. Bomen kwamen en gingen, hagen groeiden uit tot ondoordringbare wanden waarin vervolgens weer gaten vielen. Toen hovenier Evelien Jansen in 2013 in dienst van Samenwerking met het herstel van de tuin begon probeerde ze eerst de

April: tulpen bloeien in het ronde rozenvak

Ontwerp van Tine Cool voor de tuin achter het naburige Het Nieuwe Huis, 1928

plantennamen op het door kunsthistorica Seya Dalderup in het familiearchief Cool (Tresoar, Leeuwarden) gevonden schetsje te ontcijferen. Een aantal namen waren wel te herkennen, andere waren onleesbaar, sommige niet goed thuis te brengen. Wat bedoelde zij bijvoorbeeld met 'Orange King'? *Berberis*, *Alstroemeria*, *Eschscholzia*, *Canna*, *Fuchsia*, *Calendula*, *Zinnia*, *Lilium*, ze kenden allemaal een cultivar met die naam.

Wel te onderscheiden zijn sommige aantekeningen bij de plantbedden in het oostelijk deel: gemengde Darwintulpen, violen en irissen, ridderspoor, flox, lupine, achillea, azalea's ...

Renovatie Voordat het nieuwe beplantingsplan van Evelien Jansen kon worden ingeplant moest de tuin eerst flink worden opgeschoond. Er waren bomen geplant, spontane zaailingen waren opgekomen. Een deel ervan is gekapt, zoals een rij *Taxus*, ooit bedoeld als haag voor de werkplaats, maar losgelaten en verwaarloosd. Op het dak van de werkplaats ligt nu een groen dak met verschillende soorten sedum, grassen en anjertjes, die het zonder de schaduw van de *Taxus* goed doen.

Een groot deel van de tuin was bedekt met een ondoordringbare vegetatie van sneeuwbes, *Aucuba*, *Kerria*, laurierkers,

Cotoneaster en *Viburnum*. Daarin is flink gesnoeid, de bodem eronder die bezaaid lag met afval is opgeruimd en op de verarmde grond is een laag compost aangebracht; hier en daar is er gemest. Door het aanbrengen van een onderbeplanting van onder andere varens, *Helleborus*, dovenetel,

elfenbloem, vergeet-mij-niet, *Geranium* en bosviooltje zijn de perken veel interessanter geworden.

Zoveel mogelijk werden overigens de planten gebruikt die op Tine Cools schetsje vermeld staan. Begonnen werd met 15 kratten vaste planten als *Astrantia*, akelei, *Thalictrum*, pimpernel, *Phlomis* en *Tricyrtis* te planten. Honderden tulpen- en narcissenbollen, anemonen en krokussen zijn de grond ingegaan. Elk jaar wordt de beplanting aangevuld met bolgewassen, gestekte vaste planten en eenjarigen.

Schaduw Ook in Tine Cools' tijd was de tuin al lastig te beplanten door de schaduw van de bebouwing eromheen. Door het groter worden van de bomen is die schaduw veel dieper geworden. Dat betekent dat veel van de planten uit het oorspronkelijke plan niet meer te gebruiken zijn.

In plaats van de *Delphinium* die Tine Cool in haar schets aangaf heeft Evelien Jansen monnikskap gebruikt, die veel meer schaduw verdraagt. Ook de door Cool genoteerde *Nepeta* vraagt zon en is daarom geschrapt. Daarbij bestaan sommige cultivars eenvoudig niet meer; de genoemde *Iris germanica* 'Empress of Burma' heeft Jansen vervangen door 'Empress of India', in de hoop dat de kleuren net zo verwant zijn als de namen.

Rode en gele tulpen zijn vervangen door andere kleuren. Een mengsel van witte, roze en donkerrode tulpen is het

Dames en heren achter het rozenvak in de binnentuin, ca. 1925-1930

Boven: De binnentuin met sierkers in januari 2021
Midden: Vaste planten en bolgewassen onder een roodbladige Prunus in het langwerpige rozenperk
Onder: De plantenbak van vorstbestendig aardewerk naar ontwerp van C.W. Brouwer; op de rand de tekst 'Heb ik het zaad hier ingeleid dan hoop ik dat het goed gedijt'

FOTOS: EVELIEN JANSEN

FOTOS: EVELIEN JANSEN

In het vak rechts voor de grote Magnolia de blauwe Iris 'Empress of India'

eerste jaar geplant in een lang lint dat door de tuin heen ligt. Nu worden elk jaar ecotulpen bijgeplant in het ronde rozenvak. De violen die bovenin de tekening staan werden voor de banken gezet in een bijzondere ronde plantenbak van vorstbestendig aardewerk naar een ontwerp van C.W. Brouwer; op de rand ervan staat de tekst te lezen 'Heb ik het zaad hier ingeleid dan hoop ik dat het goed gedijt'. De violen waren wit, net als de banken en de boerenjasmijn die daar in het voorjaar overheen hangt. De grote rododendrons die er stonden deden het slecht door de gegroefde lapsnuitkever die de wortels aanvreet. De meeste hebben het loodje gelegd, er zijn geen nieuwe bijgeplant.

Oude en nieuwe favorieten Voor het ronde perk werden rozen besteld, een enkelbloemige soort die 'Sweet Pretty' heet. Klimrozen zoals 'American Pillar', die Tine Cool ook plantte, worden in bomen geleid. Door bottel dragende rozen toe te passen is er ook in de winter wat te zien. De rommelige achterkanten van de omringende winkels zijn met behulp van matten van wilgentakken gecamoufleerd. Niet alle planten doen het even goed: de in het gras geplante krokussen kwamen na het eerste jaar niet

meer op; ook het langwerpige rozenperk kampte met uitval. De rozen zijn aangevuld met *Thalictrum delavayi* en *T. aquilegifolium*, Dahlia's (bij voorkeur roodbladige) en eenjarigen zoals roodbladige *Ricinus* en *Allium* 'Purple Sensation'. Akeleien doen het er goed, net als andere planten die meer of minder schaduw verdragen: *Omphalodes cappadocica* 'Cherry Ingram', *Kirengeshoma palmata*, *Dicentra* (tegenwoordig *Lamprocapnus*), *Brunnera* 'Jack Frost', *Heuchera*, *Veronicastrum virginicum* en *Aruncus* 'Horatio'. Vingerhoedskruid mag zich overal uitzaaïen en zaailingen worden ook verhuisd naar andere geschikte plaatsen. *Heuchera* 'Beauty Color' vormt een prachtige combinatie met *Athyrium nipponicum* 'Pictum' en *Geranium* 'Dusky Crûg'. Verder zijn er bolgewassen als *Erythronium* 'Pagoda', *Camassia caerulea*, *Cyclamen coum* en *C. hederifolia*, *Anemone blanda* en *A. japonicum*. Omdat de zon maar van één kant komt gaan hoge planten naar het licht hangen, *Crocsmia* 'Lucifer' wordt daarom vervangen door lagere soorten.

Onderhoud In de tuin is de traditie van tuinierende bewoners eveneens hersteld. In plaats van de 'coöperatieve tuinverzorging' werken nu iedere vrijdag

acht 'binnentuiners' (vrijwilligers) onder de inspirerende begeleiding van Evelien Jansen in de tuin. Toegevoegde elementen in de tuin zijn onder andere een paddenpoeltje en een rij compostbakken, onontbeerlijk bij verantwoord ecologisch tuinonderhoud. Op de accugasmaaiër na wordt al het tuinwerk met de hand gedaan. Slechts incidenteel wordt een professionele kracht als een boomverzorger of een stratenmaker ingehuurd. Omdat de tuin onderdeel is van een rijksmonument is voor de kosten een beroep gedaan op de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM). Intussen gedijt het zaad: op de vorige monumentendag waren er bijna 600 bezoekers. Door het seizoen heen zijn het de belangstellenden voor de Boekenpoort – niet zomaar een kastje, maar een flinke collectie gelezen boeken – die een kijkje in de tuin komen nemen. ■

Leo den Dulk schrijft over planten, tuinen, dieren en geschiedenis. www.cantua.nl